

2021/13

TESEV
DEĞERLENDİRME
NOTLARI

**Dünyada ve
Türkiye’de Gıda
Hakkı ve Gıda
Güvencesi**

TESEV Değerlendirme Notları, TESEV’in çalışma alanlarındaki konulara ilişkin farklı bakış açıları ve önerileri kamuoyuyla paylaşmayı hedeflemektedir.

Hilal Elver

Prof. Dr. Hilal Elver Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles Hukuk Fakültesi Resnick Gıda Hukuku ve Politikaları Merkezi'nde küresel seçkin araştırmacı ve aynı üniversitenin Santa Barbara Kampüsünde 2009 yılından beri İklim Değişikliği, İnsan Güvenliği ve Demokrasi projesinin eş direktörüdür. 2014-2020 yılları arasında Birleşmiş Milletler Gıda Hakkı Özel Raportörü olarak görev yapmış olan Elver, 2014 yılına kadar Türkiye'nin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi Müzakere ekibinde yer almıştır. Dr. Elver 2021 Eylül ayında kamuoyunun görüşüne açılan İBB İstanbul Gıda Stratejisi raporunun üç yazarından biri olup, 11 Büyük Şehir Belediyesinin ortaklaşa projesi olan İklim ve Orman Yangınları Bilim Kurulu üyesidir.

Gıda hakkı 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyanname'sinden beri en temel insan haklarından biri olarak uluslararası hukuk belgelerinde tam bir mutabakatla kabul edilmekle birlikte günümüzde en çok ihlal edilen insan haklarından biridir. Yaşamımızı devam ettirmek için en temel ihtiyacımız olan su ve gıdaya erişimde varolan sorunlar Kovid-19 pandemi döneminde ortaya çıkan sağlık krizi ile özellikle kırsal gruplardaki eşitsizlik ve adaletsizlikleri daha da derinleştirerek gıdaya erişimdeki sorunları dünya gündemine getirmiş ve hak temelli yaklaşımları ön plana çıkarmıştır.

Uluslararası hukukta açlığın silah olarak kullanılması savaş suçu veya insanlık suçu sayılmakla birlikte, şimdiye kadar bu suçtan yargılanan hiçbir ülke veya silahlı örgüt olmaması, günümüzdeki dünya düzeninin gıda hakkının en ağır biçimde ihlal edildiği hallerde dahi jeopolitik nedenlerden dolayı etkisiz olduğunu göstermektedir.

Küresel Açlık ve Yetersiz Beslenme Sorunu Kovid-19 Öncesinde de Mevcuttu

Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan bu yana açlık ve yetersiz beslenme sorunu BM'nin gündemini meşgul etmekte olan bir sorundur. Bugün 1 milyar civarında kişi gıda güvencesinden yoksun, 2 milyar civarında kişi ise beslenme bozuklukları ile yaşamaktadır. Son yıllarda ise bu rakamların alçalmak yerine yükselmesi, bir şeylerin yanlış gittiğine işaret etmektedir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) bunun nedenlerini iklim krizinin olumsuz etkileri, savaşlar ve iç ayaklanmalar, ekonomideki şoklar ve belirsizlikler olarak saptıyor. Tüm bunlara ek olarak, dünyayı 2020 yılının başından beri aniden saran ve Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilen Kovid-19 virüsünün getirdiği kısıtlamaların gıda sistemlerini alt üst etmesi ile bir krize doğru gidilmekte olduğu endişesi artarken, buna ilaveten 2. Dünya Savaşından beri unutulmuş kıtlığın yeniden birçok ülkede ortaya çıkması konuyu daha da ciddi boyutlara getirmiştir. Bu nedenle, 2021 yılı Nobel Barış Ödülü bu alandaki başarılı çalışmaları nedeniyle Birleşmiş Milletler'in açlıkla mücadeleden sorumlu insani yardım organizasyonu Dünya Gıda Programı'na (WFP) verilmiştir.

Açlıktan Kıtlığa Doğru: Açlığın Bir Savaş Silahı Olarak Kullanılması

2021 yılı Gıda Krizine Karşı Küresel Network Raporu (FSIN) aşırı açlığın 2020 yılına kıyasla 20 milyon artarak, çoğunluğu Afrika'daki 55 ülkede 155 milyona ulaştığını, 5 yaşın altındaki 16 milyon çocuğu ise ölüm kalım savaşı verdiğini göstermektedir. Yıllardır savaşlarla yaşayan Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan ve Yemen'de 2 milyondan fazla kişi aşırı açlıkla mücadele ederken, Güney Sudan, Yemen ve son günlerde Tigray (Etiyopya) ise kıtlıkla burun buruna yaşamaktadır. Kıtlik, gıda güvencesizliğinin ölçümünde kullanılan 5 derecenin en üstünde yer alan ve açlık nedeniyle belli sayıda ölümlerin görülmesi ile ilan edilen son derece ciddi bir insanlık krizidir. Genelde savaş zamanlarında görülen bu durum, artık küresel ısınmanın etkisiyle uzun süren kuraklıklar ve diğer doğal afetlerle giderek daha hızlı yayılmakta ve etkisini daha uzun göstermektedir.

Uluslararası hukukta açlığın silah olarak kullanılması savaş suçu veya insanlık suçu sayılmakla birlikte, şimdiye kadar bu suçtan yargılanan hiçbir ülke veya silahlı örgüt olmaması, günümüzdeki dünya düzeninin gıda hakkının en ağır biçimde ihlal edildiği hallerde dahi jeopolitik nedenlerden dolayı etkisiz olduğunu göstermektedir.

... gıda hakkı başta olmak üzere ekonomik haklar grubunun serbest piyasa ekonomisini olumsuz etkileyeceği endişesi dünyada ve ülkemizde güncel yaşantımızı yakından etkileyen gıda hakkının gerektiği gibi korunmamasının nedenlerinden biridir. Çok uluslu gıda şirketlerinin bu alandaki politikalara güçlü etkisiyle de, özellikle gelişmiş ülkeler gıda hakkı konusunda çekinceli davranmışlardır.

2018 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2417 sayılı kararı ile sivil halkı aç bırakmanın bir savaş suçu veya insanlığa karşı suç olduğunu kabul etmesine rağmen değişen hiçbir şeyin olmaması manidardır. Halen Yemen'deki aşırı açlık ve kıtlık bir insanlık suçu olarak kabul edilse de buna neden olan ülkeler ve silahlı güçler hiçbir biçimde bu suçlarından dolayı yargılanmamaktadırlar.

Uluslararası Hukukta ve Anayasalarda Gıda Hakkı Ne Kadar Etkin?

Gıda hakkının yasal dayanağına bakacak olursak, hukuktaki insan haysiyeti kavramından kaynaklanan bu hak 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 25. Maddesi ile hukuk sistemine girmiş, 1966 yılında da Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Konvansiyonu'nun "yaşam standardı haklarını" düzenleyen 11. Maddesi ile yasal güvenceye kavuşmuştur. Ancak, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile sivil ve politik haklar arasında hakların korunması ve uluslararası hukuktan iç hukuka taşınması konusunda politik haklar lehine bariz bir eşitliklilik vardır. 1993'teki Birleşmiş Milletler

Viyana İnsan Hakları Konferansı'nın her iki hak grubunu eşitleyen kararına rağmen bile bu eşitliklilik pratikte kaldırılamamıştır.

Konvansiyon 170 ülke tarafından onaylanmakla birlikte, bugüne kadar açlığı önleme ve herkesin gıda güvencesine sahip olduğu bir düzeni sağlamada etkin olabilecek gıda hakkı gerektiği gibi bilinmemekte ve korunmamaktadır. Örneğin Konvansiyon'un hak ihlallerine karşı yargı yolunu açan ek protokolünün taraf ülkelerce kabulü ile yürürlüğe girmesi 2013 yılına kadar sürmüştür. Soğuk savaş yıllarında başlayan Doğu ve Batı arasındaki ideolojik farklılıkların kalıntıları yanında, gıda hakkı başta olmak üzere ekonomik haklar grubunun serbest piyasa ekonomisini olumsuz etkileyeceği endişesi dünyada ve ülkemizde güncel yaşantımızı yakından etkileyen gıda hakkının gerektiği gibi korunmamasının nedenlerinden biridir. Çok uluslu gıda şirketlerinin bu alandaki politikalara güçlü etkisiyle de, özellikle gelişmiş ülkeler gıda hakkı konusunda çekinceli davranmışlardır.

Daha açık bir ifade ile Türkiye’de henüz gıda güvencesini düzenleyen ve kişilerin gıda hakkını bir insan hakkı olarak koruyan bir çerçeve yasa yoktur.

Türk Anayasası’nda Gıda Hakkı

Bugün dünyada 30’dan fazla ülkenin anayasasında gıda hakkı doğrudan yer almakta, birçok Anayasa’da da “yaşam hakkı” çerçevesinde dolaylı olarak korunmaktadır. Türkiye Konvansiyonu geç de olsa, 2003 yılında onaylayarak iç hukukumuzda dâhil etmiştir. Anayasal koruma konusunda ise, 1961 Anayasası’nın 52. Maddesi, devlete, halkın gereği gibi beslenmesi için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü getirmişse de 1982 Anayasası’nda beslenme hakkına ilişkin doğrudan bir hüküm yoktur.

Anayasa’nın 17. Maddesinde yaşama hakkı, 56. Maddesinde sağlık ve çevre hakkı bağlamında gıda hakkı dolaylı olarak tanınmıştır. Ayrıca Anayasa’nın 2. Maddesi “sosyal devlet” kavramına yer vererek ekonomik, sosyal ve kültürel hakları bir anlamda genel olarak koruma altına almıştır. 5. Maddede ise temel sosyal hakların herkesin insan onuruna yakışır bir hayat sağlaması için devlete yükümlülük getirdiğini belirterek Konvansiyon’a paralel bir dil kullanmıştır. Her ne kadar gene Konvansiyon’a paralel olarak Anayasa’nın 65. Maddesi ekonomik ve sosyal haklarda finansal kaynakların devlete maliyetinden söz etmişse de bu, ekonomik ve sosyal hakların ihlalinde devletin finansal gücünün olmamasını bir kalkan olarak

kullanmaya yetmez. Bütün bu yasal yapıya rağmen Türkiye’de insan haklarının ekonomik ve sosyal boyutu hala görünmezliğini korumakta olup, yargı organları tarafından gıda hakkının yargı konusu olduğuna henüz rastlanmamıştır.

Anayasal güvencelere ilaveten birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de sektörel kanunlarda gıda güvencesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin 5488 sayılı Tarım Kanunu (2006)¹; 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu (2014)²; 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı ve Yem Kanunu(2010)³; Hıfzıssıhha Kanunu⁴ gibi yasalarda gıda güvencesine ve gıda güvenliğine yönelik dolaylı hükümler vardır. Ancak bu yasaların gıda hakkının bir insan hakkı olarak korunması ile bir ilgisi yoktur. Daha açık bir ifade ile Türkiye’de henüz gıda güvencesini düzenleyen ve kişilerin gıda hakkını bir insan hakkı olarak koruyan bir çerçeve yasa henüz yoktur. Dahası, yasalarda gıda güvenliği ve daha kapsamlı bir kavram olan gıda güvencesi kavramı koruma altına alınmışsa da sorunlar bu yasaların yeterince uygulanamamasından ya da insan kaynağı, finansman, ve laboratuvar yetersizlikleri nedeniyle denetimlerin sağlanamamasından dolayı etkisiz kalmaktadır.

Gıda Hakkı Nedir, Nasıl Korunur?

Gıda ekonomik bir imtiyaz veya bir ayrıcalık değil, bir insan hakkıdır. İnsan hakları ise sadece soyut bir kavram veya erişilmek istenen bir gaye değil, yasalarla korunan, icra edilen normlar ve prensipler bütünüdür. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi “Herkesin insan onuruna yakışır, özgür ve eşit haklarla doğduğunu” belirterek insan haklarının tümünün evrensel, eşit ve ayrımcılık olmaksızın yasalarla güvence altına alındığını belirtmiştir.

Uluslararası insan hakları mekanizması devlete, diğer bütün haklarda olduğu gibi, ekonomik ve sosyal haklara saygı duyma, üçüncü kişilerin hak ihlallerine karşı koruma ve gerektiğinde bizzat yerine getirme yükümlülüklerini getirmiştir. Ancak ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ülkelerin yeterli ekonomik ve teknolojik kapasiteleri yok ise, belli bir zamana yayarak kademele olarak yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülüklerdir. Konvansiyon’un devlete verdiği bu kolaylık politik haklarda yoktur, çünkü politik haklarda devletin sadece bu hakları koruma yükümlülüğü vardır. Başka bir deyişle, kişiler politik haklarını kullanmak için devletten herhangi bir yükümlülük beklemezler, sadece yasalarla verilen hakları serbestçe kullanabilmelidirler. Ancak gıda hakkı söz konusu olduğunda devlete

aktif olarak ‘açlığı ortadan kaldırma’ ya da daha güncel bir ifade ile ‘sıfır açlık’ amacına ulaşmada Konvansiyon’un 11. Maddesinde sıralanan bazı yükümlülükler getirmiştir ve devlet özellikle açlığı ortadan kaldırmakta ekonomik ve teknik açıdan yetersiz olmak gibi bir gerekçe ileri süremez.

Ne var ki, Konvansiyon’un 1979 yılında yürürlüğe girmesinden sonra geçen uzun yıllara rağmen her insanın temel hakkı olan açlıktan uzak, gıda güvencesine sahip bir dünyaya ulaşamadığı gibi, Birleşmiş Milletler’in 2015 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nden biri olan ‘sıfır açlığa’ da 2030 yılına kadar ulaşamayacağı artık anlaşılmıştır.

Gıda hakkının bir insan hakkı olarak hukuk sistemine girmesi kendi başına açlığı veya gıda güvencesizliğini ortadan kaldırmaya tabii ki yetmez. Ancak kamu yöneticilerine herkesin yeterli, sağlıklı ve uygun fiyatlı gıdaya erişiminin devletin görevi olduğunu hatırlatması, kişilere de bu hakkı sorgulama konusunda yasal yollara başvurma hakkı vermesi açısından önemlidir. Eğer verilen hak yargı organları ile korunamaz ise, bu hakkın pratikte anlamı kalmaz. Tıpkı politik haklarda olduğu gibi ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda da vatandaş hakkını aynı titizlikle koruyabilmelidir.

... devlet ‘mevcut kaynaklarını maksimum düzeyde’ kullanarak kişilere yeterli beslenmeyi sağlayacak bir düzen kurmakla sorumlu olup, örneğin toprak reformundan su hakkına, milli gıda stratejisi hazırlamadan herkese eşit muamele ederek öncelikleri saptamaya kadar çok kapsamlı bir görevler silsilesinden sorumludur.

Gıda hakkının çoğu kez gıda bankaları ya da yardım dernekleri aracılığıyla halka iade ve ibate dağıtılmasından ibaret olduğuna dair, başka bir deyişle, hibe olarak algılandığına dair yanlış bir algı vardır. Bu nedenle gıda hakkının iyi anlaşılması uygulanması bakımından önemlidir. Hukuk Profesörü Tarık Zafer Tunaya'nın yıllar önce söylediği gibi “Sosyal devletin özgürleştirme ödevi sadaka değil bir haktır”.

Gıda ve Beslenme Hakkının Kapsamı ve Diğer Haklarla Bağlantısı

Gıda hakkı veya daha doğru bir deyimle “gıda ve beslenme hakkı” Konvansiyon’un 11. Maddesinde tanımlandığı üzere oldukça geniş kapsamlıdır: “Herkesin kendisi ve ailesi için yeterli yaşam standardına uygun olarak yeterli gıda, giyim, barınma ve bu yaşam şartlarını devamlı olarak geliştirme hakkı vardır.” Yine bu maddeye göre devlet ‘mevcut kaynaklarını maksimum düzeyde’ kullanarak kişilere yeterli beslenmeyi sağlayacak bir düzen kurmakla sorumlu olup, örneğin toprak reformundan su hakkına, milli gıda

stratejisi hazırlamadan herkese eşit muamele ederek öncelikleri saptamaya kadar çok kapsamlı bir görevler silsilesinden sorumludur.

Ne var ki, 11. Madde 1976 yılında Konvansiyon’un yürürlüğe girmesine rağmen uzun bir süre uygulanamamıştır. Bunun nedeni, ülkelerin gıda hakkının kapsamını anlamak, belirlemek ve uygulamaya koymakta sorunlar yaşamalarıdır. Bunun üzerine, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu 1999’da gıda hakkının kapsamını 12 numaralı kararı ile geniş bir biçimde yorumlamıştır. Buna göre gıdanın i) mevcudiyeti, ii) ekonomik ve fiziki erişilebilirliği, iii) yeterli, sağlıklı ve güvenli olması ve iv) sürdürülebilir metotlarla üretilmesi gerekmektedir. Gıda hakkının yerine getirilmesi demek, gıda hakkının belirtilen bu dört amaçlı kapsamına saygı duyulması, korunması ve yerine getirilmesi için devletin gerekli önlemleri alması demektir. Böylece açlık, gıda güvencesizliği, beslenme bozuklukları ve kıtlık ortadan kaldırılacaktır.

Gıda hakkının kapsamını belirlemek için bazı somut örnekler verecek olursak, örneğin sosyal güvenlik yasalarında kişilerin gelirleri üzerinde olumsuz etki yaratan değişiklikler yapılması gıdaya erişimi engelleyebilir. Özellikle serbest piyasa ekonomisinin sınırsız bir şekilde uygulandığı hallerde kişilerin sosyal güvenliklerinin bir gecede çıkarılan kanunlarla ellerinden alınması gıda hakkının ihlali sayılabilir. Doğal afet veya diğer olağanüstü hallerde vatandaşların yiyecek ihtiyaçlarını doğrudan doğruya karşılamakla yükümlü olan devlet bunu yapmadı ise, gıda hakkına aykırı hareket etmiş demektir.

Çoğu zaman gıda ve beslenme hakkı, devletten ziyade özel sektör tarafından ihlal edilmektedir. Örneğin, sağlığa aykırı, beslenme açısından yetersiz gıdaların marketlerde denetimsiz olarak satılması, bu tür gıdaların özellikle çocuklara yönelik reklamlarla özendirilmesi, tarım ilaçlarının kullanımında yeterli koruma veya denetim olmaması, genetiği değiştirilmiş gıdaların ve diğer yeni teknolojilerin gıdaya olan etkilerinin yeterli bir biçimde denetlenmemesi, vatandaşların “bilgi edinme hakkına” aykırı hareket etme, yeni teknolojilerin olumsuz etkilerinin dikkate alınmaması gıda hakkına aykırılık sayılır. Yine tarımda en önemli girdilerden

olan toprak, su ve tohumda devletin yaptığı düzenlemeler nedeniyle mağdur olunmuş ise, özel sektörün faaliyetleri gereği küresel gıda tedarik zincirinde hak ihlalleri yaşanmış ise, ya da verimli tarım toprakları kentsel dönüşüm veya diğer büyük projelerle kaybedilmiş ise doğrudan veya dolaylı olarak gıda hakkı ihlal edilmiştir.

Bu örneklerde de görüldüğü üzere gıda ve beslenme hakkı getirdiği hak ve yükümlülükler açısından diğer insan hakları ile de yakından bağlantılıdır. Örneğin çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, çevre hakkı, dernek ve sendika kurma hakkı ve ifade özgürlüğü gibi haklar gıda hakkı ile sıkı sıkıya bağlı haklardır. Özetle, gıda hakkının uygulanabilmesi, yani açlığın ortadan kaldırılması ve toplumların sağlıklı ve sürekli bir gıda güvencesine erişebilmesi için devletin hem gıda ve tarım alanında önemli yasal önlemleri alması, gıda sistemlerinin gerektirdiği çok sektörlü, bütüncül bir yaklaşımla hareket etmesi, hem de iyi işleyen bir adalet sistemine ihtiyaç vardır. Gıda güvencesine hak odaklı yaklaşım demek, gıda politikalarına ilişkin karar mekanizmalarına katılım, şeffaflık, denetim, eşitlik, ayrımcılık yapmama ve yargıya başvurma gibi yolların vatandaşlara tanınması demektir.

Küreselleşme, serbest piyasa ekonomisi, kentleşme ve teknoloji bütün dünyada tarım ve gıda sektörünü büyük bir hızla değişime götürürken, tarımı geleneksel kırsal alan yaşamının bir parçası olmaktan çıkarıp çok uluslu büyük şirketlerin, süpermarket ağlarının, uzun tedarik zincirlerinin faaliyet alanına sokmuştur.

Gıda Hakkını Engelleyen Diğer Etkenler

Küresel krizlerin, örneğin çevre sorunları, iklim krizi, doğal afetler, pandemi, biyolojik çeşitliliğin yok olması gibi nedenlerle gıda ve beslenme hakkının olumsuz etkilendiği, üretimin azaldığı, nüfus artışı ve refah seviyesinin yükselmesi ile tüketimin arttığı bir dünyada gıdaya erişimin ciddi bir sorun olmaya doğru gittiğini görmekteyiz. Ne var ki, tarımsal üretim ve gıdaya erişim bu krizlerden etkilendiği gibi, bugün revaçta olan endüstriyel tarım birçok çevre sorununa sebep olmaktadır ve sera gazı üretiminin neredeyse %40'ından sorumlu olması ile bu krizlerin de tetikleyicisidir.

Küreselleşme, serbest piyasa ekonomisi, kentleşme ve teknoloji bütün dünyada tarım ve gıda sektörünü büyük bir hızla değişime götürürken, tarımı geleneksel kırsal alan yaşamının bir parçası olmaktan çıkarıp çok uluslu büyük şirketlerin, süpermarket ağlarının, uzun tedarik zincirlerinin faaliyet

alanına sokmuştur. Yoğun üretim metotları ile doğal kaynakları aşırı kullanarak tüketimden kat kat fazla üreten, ama ürettiğini doğru ve sağlıklı tüketemeyen, bu nedenle de üretilen gıdanın neredeyse % 30'unu doğrudan çöpe atan, ancak 1 milyara yakın kişinin aç, 2 milyara yakın kişinin ise beslenme bozuklukları ve obezite ile boğuştuğu bir düzende yaşamaktayız. Bu sistemde yerel gıda tüketiminin neredeyse %80'ini üreten küçük ölçekteki çiftçi ve üreticinin pazar payları giderek yok olmuş, topraklarını terk eden çiftçiler kente göçerek kaybolmuş, tarım ülkesi olup ihracat yapan birçok ülke net ithalatçı olmuştur. Bu düzenin değişmesi gerektiği, mevcut gıda sistemlerinin çarpık, sağlıksız ve adaletsiz olduğu gıda politikalarının bütün aktörleri tarafından kabul edilmiştir.

Gıda Güvencesine İnsan Hakkı Odaklı Bir Yaklaşım İçin Neler Yapılmalı?

1. Yasal düzenlemeler: Özellikle pandeminin halen devam ettiği, ekonomik sorunların ve gıda fiyatlarındaki artışların gündemde olduğu, iklim krizinin sebep olduğu orman yangınları, Karadeniz bölgesindeki ölümcül sel felaketleri gıda sistemleri üzerindeki olumsuz etkisini daha da artıracaktır. Bugünler 1961 Anayasası'nda mevcut olan gıda hakkının tekrar Anayasa'da yerini alması için uygun bir ortamdır. En son Nisan 2021'de hükümet tarafından sunulan İnsan Hakları Eylem Planı'nın "Kırılgan Kesimlerin Korunması ve Toplumsal Refahın Güçlendirilmesi" alt başlığı altında Gıda ve Su Güvencesinin Sağlanması (8.8) Eylem Planı'nda çok kısaca yer almış, konuya çok sınırlı olarak gıda arzı açısından bakılmış ve sadece "kamu oyunu bilgilendirmeye" değinilmiştir. Toplum sağlığı konusunda ise, Avrupa'da obeziteden muzdarip nüfusta birinci olmamıza rağmen, eylem planında sağlıksız beslenmeden hiç söz edilmemiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere, gıda hakkının kapsamı, işleyişi ve bir insan hakkı olarak ele alınması konusunda henüz yeterli bilinç gelişmemiştir. Daha önce sözünü ettiğim sektörel yasalar da bu bilince paralel olarak, gıda güvencesine insan hakkı odaklı bir yaklaşımdan bakmamaktadır. İşte bu nedenlerle gıda hakkının hem Anayasa ile doğrudan korunması hem de gıda hakkına yönelik kapsayıcı, bütüncül bir çerçeve yasanın yapılması gerekmektedir.

2. Küçük çiftçilerin ve tarım işçilerinin korunması: İnsan hakkı odaklı yaklaşımda kırılgan grupların korunması önceliklidir. Buna göre sosyal güvenlik sistemi yeniden gözden geçirilerek, gıdaya erişimde sorun yaşayan kesimler konusunda öncelikli tedbirler alınmalıdır. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yerel gıdanın neredeyse %80'ini üreten küçük ölçekli üreticiler, çiftçiler, tarım işçilerinin çoğunluğu gıda güvencesinden ve sosyal güvenceden yoksundurlar. Covid-19 pandemi süresince çeşitli kısıtlamalar nedeniyle bu kesim yoksulluk sınırına dayanmıştır. Öncelikle bu kesimin sosyal güvenliği, çalışma şartları ve ücretleri konusunda iyileştirmeler yapılmalıdır.

3. Beslenme bozuklukları: Yetersiz ve iyi beslenememe, ya da yanlış beslenme bütün dünyada olduğu gibi biz de acil bir sorundur. Özellikle aşırı ve sağlıksız beslenme sağlık sistemine çok ağır yük getirmektedir. Bu sorundan da en çok etkilenen 0 ila 5 yaşındaki çocukların ve genç annelerin öncelikli olarak korunması için eğitimden okul gıdalarının kontrolüne ve sosyal güvenlik sistemlerine kadar uzanan tedbirler alınmalıdır.

4. İklim krizi ve gıda: Gıda sistemleri iklim krizinden enerji ve su sektörü ile birlikte en fazla etkilenen sektör olduğu için iklim değişikliği ile ilgili politikaların gıda güvencesi ve gıda hakkı açısından gözden geçirilmesi gerekir.

Gıda sistemleri aynı zamanda sera gazlarının % 40'ından sorumlu olduğu için, endüstriyel tarımın aşırı fosil yakıt ve pestisit kullanımının önüne geçilmeli, uzun tedarik zincirleri yerine yerel gıda ve agroekolojik üretim sistemleri devlet tarafından desteklenmelidir.

5. Gıda sistemlerinde kadının rolünün ve emeğinin korunması: Kadınlar bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de emeklerinin karşılığını alamayan, ya da tamamen ücretsiz çalışan, sosyal güvenlik haklarından yoksun olan, tarım arazilerinde mülkiyet hakları konusunda dezavantajlı olan, ancak üretimde önemli katkı sağlayan ve öncelikle korunması gereken bir kesim olarak hakları yasalarla ve uygulamalarla güvence altına alınmalıdır.

Gıda Hakkı ve Güvencesinin Geleceği: 2021 Küresel Zirveler ve Gıda Sistemleri

Görüldüğü gibi, gıda hakkı çok kapsamlı, birçok sektörü ve politikaları ilgilendiren, devletlere hem ulusal hem de uluslararası yükümlülükler getiren, yaşamımızın her boyutunda karşımıza çıkan, herkesi ilgilendiren bir haktır. Yukarıda sözünü ettiğimiz sorunlar farklı ölçeklerde olsa da bütün dünyada hissedilmekte ve Türkiye'de de etkisini göstermektedir. Kovid-19'un daha da belirgin olarak bize gösterdiği bu sorunların çözümü için bir dizi politika değişikliğine, ulusal ve uluslararası dayanışmaya, adil bir düzene

ihtiyaç olduğu kuşkusuz.

2021 yılı, gıda sistemlerini doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren birçok uluslararası yüksek profilli konferansların, önemli politik ve finansal taahhütlerin yapıldığı bir yıl oldu. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Guterres'in liderliğinde Eylül ayında New York'ta gerçekleştirilen "Gıda Sistemleri Zirvesi" (UNFSS) özellikle bu konuda yapılan ilk zirveydi. Beş ayrı konu başlığı altında, gıda ve beslenme güvencesi, sürdürülebilir tüketim, çevre koruma, yoksulluk ve kırılganlığın gıda sistemlerine etkisi ve bu alanlardaki aktif politika önerileri tartışıldı. Dört ayrı çapraz kesişen konular ise insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, finans ve bilimsel gelişme olarak belirlendi. Zirve "İnsanların Zirvesi" (People's Summit) olarak lanse edilse de tüm oturumların çevrimiçi yapılması sebebiyle, katılımcıları karar mekanizmalarına dahil etme ve ağ (network) oluşturmalarına imkan verme konusunda zayıf kaldı. Aynı zamanda büyük şirketlerin zirveye hakim olması nedeniyle önde gelen pek çok sivil toplum örgütü tarafından da boykot edildi. Zirvenin ne kadar başarılı olacağı, giderek artan açlık ve beslenme yetersizliğine ne kadar çare olabileceği kuşku ile karşılanmakta. Ancak küresel platformlarda ve birçok ülkede gıda sistemlerinin mercek altına yatırılmasına neden olduğu da muhakkak.

2021 yılında birçok önemli toplantıda gıda sistemlerinin tartışıldığını gördük. Örneğin, 2021 Haziran ayında İngiltere'nin ev sahipliği yaptığı G7 toplantısında ana konu iklim ve doğaydı. Ancak bu başlık altında doğa koruma, tropikal ormanlar, ormansızlaşmaya karşı tedarik zincirleri, okyanuslar ve gıda kayıp ve atıkları gibi konular tartışıldı. 2021 Ekim ayında İtalya'nın ev sahipliği yaptığı G20 toplantısında ana konunun açıklıkla mücadele olmasıyla beraber, sürdürülebilir tarım ve toprak kullanım sistemleri de gündemin önemli maddelerini oluşturdu.

Yine Ekim ayında Çin'de Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin yıllık konferansında (COP15), gıda ve toprak kullanımı ile ilgili önemli taahhütler yapıldı ve yeni küresel biyolojik çeşitlilik çerçevesi hakkında kararlar alındı.

Son olarak da bütün dünyada büyük yankı yapan İklim Değişikliği Sözleşmesi'nin (UNFCCC) yıllık toplantısı COP26 Glasgow' da yapıldı. Türkiye'nin de ilk defa Paris Sözleşmesi'ni onaylayarak taraf olarak katıldığı toplantıda gıda sistemlerini yakından ilgilendiren kararlar alındı. Bunlar arasında hayvancılık sektörünü yakından ilgilendiren metan gazı azaltımı ve ormansızlaşmanın önlenmesi ile ilgili kararlar önde gelen konular arasında yer aldı. Aralık ayında ise Japonya'da "Beslenme İçin Büyüme Zirvesi" yapılacak. Gıda hakkı ve gıda güvencesini çok yakından ilgilendiren bu uluslararası toplantıda da evrensel bir sorun olan aşırı eksik ve yanlış beslenmenin önlenmesi konusunda önemli finansal taahhütlerin yapılacağı tahmin edilmekte.

Sonuç olarak, gıda sistemlerini yakından ilgilendiren küresel sorunların tartışıldığı bu önemli toplantılarda, umarız gıda güvencesi olmayan milyarların, kıtlığın eşliğindeki milyonların, dünyanın her yerinde tarımla uğraşan ve çoğunluğunun yoksulluk ve gıda güvencesinden uzak yasayan kırsal kesimin haklarını koruyan, onların dertlerine çare bulabilen sonuçlar çıkar. Böylece büyük şirketlerin ve finans dünyasının hakimiyetindeki üretime odaklı politikalara değil, doğaya saygılı, üretimi teşvik eden, sağlıklı gıdayı toplumun her kesimine ulaştırabilen bir düzenin bütün ülkeler tarafından kabul edilip, küresel iş birliği ve dayanışma ile gerekli finans kaynaklarının adil bir şekilde dağıtıldığı bir gıda sistemine en kısa zamanda ulaşabiliriz.

NOTLAR

1. Kanun kapsamında tarım politikalarının öncelikleri; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvenliği ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyinin yükseltilmesi ele alınan konulardır. Ayrıca AB'ye uyum sürecindeki gelişmelerden doğacak ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü, idari ve hukuki düzenlemelerin yapılması Kanun'un 6. Maddesinde vurgulanan politikalar arasındadır (Bakınız: COMU Ziraat Fakültesi Dergisi, 2014: 2 (1): 45-54)

2. Bu Kanun'un amacı; toprağın korunması, geliştirilmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı arazi kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemektir.

3. Madde 1 – (1) Bu Kanun'un amacı, gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunması da dikkate alınarak korumak ve sağlamaktır.

4. Madde 1 – Memleketin sıhhi şartlarını ıslah ve milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklar veya sair muzır amillerle mücadele etmek ve müstakbel neslin sıhhatli olarak yetişmesini temin ve halkı tıbbi ve içtimai muavenete mazhar eylemek umumi Devlet hizmetlerindedir.

Atıf Önerisi:

Elver, Hilal. 2021. “Dünyada ve Türkiye’de Gıda Hakkı ve Gıda Güvencesi” TESEV Değerlendirme Notları 2021/13.

<https://www.tesev.org.tr/tr/research/dunyada-ve-turkiyede-gida-hakki-ve-gida-guvencesi/>

Copyright © Aralık 2021

Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV’in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV, bu projeye katkılarından ötürü Friedrich Ebert Stiftung’a teşekkür eder.

